

Ruimtelijke Agenda provincie Fryslân

Inhoudsopgave

Onze Ruimtelijke Agenda volgt de indeling van het Startpakket NOVEX met drie perspectieven: 1. Natuur, landbouw, water en bodem, 2. Ordenende netwerken voor energie en (circulaire) economie, 3. Leefbare steden en regio's. Daarnaast onderscheiden we in par. 4 Overkoepelende opgaven.

We benoemen bij ieder perspectief de agendapunten die wij zullen gaan uitwerken in een te actualiseren Provinciale Omgevingsvisie. Bij de agendapunten hanteren we twee perioden: de termijn tot 2030/ 2035 (Nu en straks) en de langere termijn tot 2050 e.v. (Later). Maar eerst gaan we in op onze uitgangspunten en bestaande plannen en afspraken die we uitvoeren tot 2030-2035. En op de zogenaamde “No regret”-maatregelen (altiten dwaan). We bevestigen de Ruimtelijke Agenda Fryslân met onze inzet voor afspraken die we met het Rijk in het Ruimtelijk Arrangement willen maken.

1 Uitgangspunten

We hebben al een goed startpunt. Onze Provinciale Omgevingsvisie (POVI)¹, de provinciale programma's en de Omgevingsverordening² bieden een stevig fundament voor het leggen van de ruimtelijke puzzel. Daarnaast staan in ons recente Bestuursakkoord relevante uitspraken voor deze Ruimtelijke Agenda. We hebben de aard en omvang van de nationale, provinciale en regionale opgaven en doelen in Fryslân geïnventariseerd.

Het actueel houden van onze Provinciale Omgevingsvisie (POVI) zien we als een voortdurend proces. We evalueren regelmatig ons beleid en passen dat zo nodig aan. Voor de komende actualisatie gaan we in 2024 in gesprek met Friese gemeenten en Wetterskip, maatschappelijke organisaties, inwoners en bedrijven.

1.1 Anders naar opgaven kijken

Als we alle opgaven³ naast elkaar realiseren, hebben we in Fryslân te weinig ruimte of het gaat ten koste van de ruimtelijke kwaliteit. Niet alles kan overal. De druk op de ruimte is vooral groot als maatregelen in het landelijk gebied zouden leiden tot extensivering van de landbouw en de agrarische productie (qua volume) gelijk blijft. In dat geval is namelijk veel meer agrarische grond nodig. De ontwikkeling van de *landbouw* is dus cruciaal voor het realiseren van diverse urgente opgaven.

Dit betekent dat we keuzes zullen moeten maken. En vooral dat we op een andere manier naar de opgaven moeten kijken. Hierbij maken we gebruik van de lagen-benadering:

- Meer redeneren, invullen en ontwerpen vanuit de eerste laag van de natuurlijke ondergrond. Dit betekent dat water en bodem het vertrekpunt vormen (water en bodem sturend). Daarna kijken we naar de laag van de netwerken (van energie, economie, infrastructuur) en naar de occupatielaag (ruimtegebruik van menselijke activiteiten);

¹ Provinciale Staten van Fryslân hebben deze op 23 september 2020 vastgesteld.

² Deze treedt op 1 januari 2024 in werking.

³ Met name klimaatadaptatie, transitie naar duurzame energie en circulaire economie, vergroten biodiversiteit, omschakeling naar duurzame/ natuurinclusieve landbouw, kwaliteitsverbetering van bestaand bebouwd gebied.

- niet monofunctioneel hectares uitleggen, maar functies slim combineren, verweven of stapelen waar dat mogelijk is en kansen bij transformatie benutten;
- bij alle voorstellen voortdurend een aantrekkelijk vitaal en leefbaar Fryslân voor ogen houden. Dit betekent aandacht voor bereikbare (zorg)voorzieningen, gevolgen van demografische ontwikkeling, sociale samenhang en identiteit, gezondheid, voldoende passende woningen.

1.2 Frysk eigene bewaren

We stellen het 'Frysk eigene' in de ruimtelijke puzzel voorop. Het welzijn van onze inwoners heeft veel te maken met de kwaliteit van hun leefomgeving. Zo zijn beleving en identiteit in belangrijke mate verbonden met de Friese landschappen. We gaan dan ook uit van behoud en ontwikkeling van de Friese omgevingskwaliteiten⁴ en van zorgvuldig omgaan met de beschikbare ruimte, boven- en ondergronds.

Dit betekent een balans realiseren tussen gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde (incl. herkomstwaarde). We bouwen voort op wat er al is en voegen daar nieuwe kwaliteiten aan toe. Zo zullen we cultureel erfgoed waar nodig beschermen en ook benutten als inspiratiebron voor nieuwe oplossingen en ontwikkelingen. Dit vraagt om een integrale benadering van vraagstukken, het vermogen tot verbinden van kwaliteiten en vervolgens scherp sturen op samenhang. Er zal voldoende ruimte voor gebiedsgericht maatwerk blijven. Daarbinnen kunnen partijen oplossingen realiseren die goed passen bij de situatie per gebied. We houden rekening met de inhoudelijke principes⁵ uit onze Provinciale Omgevingsvisie en de afwegingsprincipes uit de Nationale Omgevingsvisie, en werken deze nader uit.

Tegelijk stelt de ruimtelijke puzzel ons voor grote uitdagingen. Het draagvlak voor allerlei voorzieningen als openbaar vervoer staan in verschillende gebieden in onze provincie onder druk. Dit heeft te maken met veranderingen van de bevolking, zoals vergrijzing, minder jongeren en een afnemende beroepsbevolking. Maar ook met zaken als bekostiging van openbaar vervoer en de investeringen in bijv. zorg- en onderwijsvoorzieningen. Landelijk zijn de verschillen tussen regio's in welvaart, leefbaarheid, kansengelijkheid en gezondheid toegenomen, zoals het Rapport Elke regio telt! laat zien. Dat baart ons zorgen. Een ruimtelijke agenda kan volgens ons dan ook niet los worden gezien van een sociaaleconomische agenda. En onze ruimtelijke agenda zal, naast kwaliteit van de leefomgeving, ook gericht moeten zijn op het bevorderen van vitaliteit en leefbaarheid. De optelsom hiervan zal tot een groei van brede welvaart⁶ in onze provincie moeten leiden waarvan alle Friezen profiteren.

1.3 Bestaande plannen en afspraken tot 2030/ 2035

Voor de periode tot 2030/ 2035 zijn de diverse opgaven redelijk behapbaar en inpasbaar. Bestaande plannen en projecten kunnen doorgaan om de komende jaren in opgaven en behoeften te voorzien; deze mogen echter niet in de weg staan van de grote opgaven zoals het klimaatbestendig maken van Fryslân (lock-ins voorkomen). Het gaat om:

- Resterende opgave voor uitbreiding van natuurgebieden die samen het Natuurnetwerk Nederland (NNN) vormen. Het gaat om het afronden van het NNN volgens de bestaande

⁴ Friese omgevingskwaliteiten: voor het begrip sluiten we aan bij de definitie benoemd in de Omgevingsvisie; waarden en indicatoren voor de Friese kernkwaliteiten, nader uit te werken in de POVI.

⁵ De inhoudelijke principes zijn: zuinig en meervoudig ruimtegebruik; omgevingskwaliteiten als ontwerpbasis; koppelen en verbinden van opgaven; gezond en veilig.

⁶ Brede welvaart omvat alles wat mensen van waarde vinden. Naast materiële welvaart gaat het ook om zaken als gezondheid en veiligheid, onderwijs, milieu en leefomgeving, sociale cohesie en gelijke kansen, persoonlijke ontplooiing, betekenisvol werk tegen een eerlijke beloning (Planbureau voor de Leefomgeving).

afspraken uit het Natuurpact: 1.500 ha verwerving dan wel functiewijziging, en ca. 3.600 ha inrichting voor 2027. De gronden zijn grotendeels al begrensd en op kaart aangegeven (zie ontwerp Frysk Programma Landelijk Gebied, pag. 28). Onder nieuwe natuur kan ook nieuw bos vallen. In ons project Grip op kwaliteit bekijken we of alle grenzen van de NNN nog actueel zijn;

- Het realiseren van de Friese Bomen- en Bossenstrategie. Het gaat om bosuitbreiding binnen het NNN (223 ha), bosuitbreiding buiten het NNN (315 ha), uitbreiding van landschapselementen (112 ha), agroforestry en voedselbossen (210 ha) en uitbreiding van natte natuur (2.162 ha). Hiervoor zijn al afspraken gemaakt en lopen gebiedsontwikkelingen. Veel initiatieven zijn te combineren met andere opgaven, zoals groenblauwe dooradering;
- Het realiseren en inrichten van weidevogelgebieden in agrarisch gebied. Dit doen we op basis van ons provinciaal weidevogelbeleid. Uitvoering gebeurt van onderop, in nauwe samenwerking met onze agrarische collectieven en natuurorganisaties;
- Het reserveren van ruimte voor versterking van de primaire waterkeringen langs de Waddenzee, Noordzee en het IJsselmeer. Nieuwe vormen van dijkversterking zijn mogelijk, bij voorkeur in combinatie met andere functies (zoals recreatie). Reserveringszones voor dijkversterking zijn al opgenomen in onze Verordening Romte (en straks ook in de provinciale Omgevingsverordening)⁷. Bij de actualisatie van de POVI zullen we bekijken of deze zones nog voldoende breed zijn.
- Het verwerken van de ruimtelijke gevolgen van het realiseren van de doelen voor waterkwaliteit uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) uiterlijk in 2027.
- Het realiseren van de restopgave van 3 TWh tot 2030 van onze Regionale Energie Strategie 1.0 (RES 1.0): 300 ha zonne-energie, op basis van lokaal maatwerk. Dit doen we samen met Friese gemeenten.
- Over nieuwe locaties voor wonen, werken en voorzieningen (binnen- en buitenstedelijk) zijn met gemeenten al verschillende afspraken gemaakt. Bij de inrichting van deze locaties worden opgaven als klimaatadaptatie, gezonde woon- en leefomgeving, duurzame energie en biodiversiteit meegenomen. In totaal gaat het om:
 - de bouw van circa 17.700 nieuwe woningen tot 2030 en de aanpak van de bestaande woningvoorraad (Herstructurering). Hierover hebben gemeenten en provincie onlangs met het Rijk regionale woondeals gesloten;
 - de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen (kavels < 3 ha) tot en met 2035 van in totaal 411 ha. Hierover hebben we met gemeenten regionale programmeringsafspraken gemaakt.

Voor een aantal locaties voeren we nog een check op waterrobuustheid⁸ uit.

1.4 Altiten dwaan: No regret maatregelen/ oplossingen

Door het combineren van functies kunnen de opgaven een goede plek in de ruimte krijgen. En daarbij kunnen we ook ruimtelijke kwaliteit realiseren. Vanuit deze invalshoek zijn er maatregelen/ oplossingen die in de meeste situaties goed werken en wenselijk zijn:

⁷ Omgevingsverordening is geldend recht met de inwerkingtreding van de Omgevingswet (1-1-2024).

⁸ Water-robuust bouwen: het voldoende hoog of adaptief bouwen zodat bij calamiteiten de schade van een overstrooming beperkt blijft (uit Omgevingsverordening Fryslân). Een check voeren we niet uit voor bestemmingsplannen die al zijn vastgesteld en bestemmingsplannen die bijna gereed zijn.

- Het versterken van biodiversiteit, klimaatadaptatie, erfgoed en landschap bij allerlei ontwikkelingen in het landelijk en stedelijk gebied. Dit kan door deze aspecten vanaf het begin mee te nemen in plan- en projectvorming.
- Bodemvitaliteit verbeteren, zowel fysisch, chemisch als biologisch. Een vitale en vruchtbare bodem met voldoende organisch stofgehalte houdt meer water vast (sponswerking), bindt koolstof en stikstof, en is goed voor landbouw, natuur en waterkwaliteit.
- Kansen voor de Friese gastvrijheidseconomie meenemen en benutten in andere opgaven en transities. Dit draagt ook bij aan het draagvlak om voorzieningen in dorpen te behouden en zo mogelijk te versterken.
- Zoveel mogelijk realiseren van zonne-energie op daken, parkeerplaatsen enzovoorts. Zoveel mogelijk bundelen van energie-infrastructuur, bovengronds én ondergronds.
- Realiseren van aantrekkelijke, goed gesitueerde hubs waar diverse vervoersvormen bij elkaar komen. Waar mogelijk te combineren met hubs voor energie⁹ en voorzieningen.
- Stimuleren van fietsgebruik door het versterken van regionale fietsnetwerken (hoofdfietsroutes en fietssnelwegen).
- Ontwikkelen van aantrekkelijke stads- en dorpsranden die steden en dorpen meer met het landelijk gebied verbinden. In deze randzones is naast wonen en bedrijvigheid ook ruimte voor duurzame energieopwekking en -opslag, nieuwe natuur, bos, water, stads-landbouw, landschappelijke elementen en recreatieve voorzieningen. Ook het herbestemmen van bestaande bebouwing past daar goed in.
- Het grootschalig en langjarig investeren in stads- en dorpsvernieuwing. Door het renoveren en verduurzamen van woningen, het slopen en bouwen van nieuwe woningen, het opknappen van kantoor- en bedrijventerreinen en van de woon- en leefomgeving, pakken we veel opgaven tegelijk aan. En we werken aan leefbare, gezonde en toekomstbestendige wijken en buurten, waarbij ruimte elders bespaard kan worden. Het herbestemmen van vrijkomende gebouwen en transformatie van verouderde bedrijventerreinen valt hier ook onder.

Naast deze 'no regrets' maatregelen blijven ruimtelijke keuzes nodig. De belangrijkste agendapunten daarvoor werken we hierna uit.

2 Vraagstukken en Agendapunten voor actualisatie POVI Fryslân

2.1 Perspectief natuur, landbouw, water en bodem

2.1.1 Natuur, landbouw, water en bodem, Nu en straks (tot 2030/ 2035)

De landbouw is van groot belang voor de Friese economie, cultuur, identiteit en de sociale samenhang van het platteland. Ook zorgt de landbouw voor beheer en onderhoud van landschap en natuur. Deze betekenis van de agrosector voor Fryslân willen we behouden en benutten. De Friese landbouw is innovatief en dynamisch. De sector kan inspelen op veranderende omstandigheden, mits de koers naar de toekomst duidelijk en bestendig is.

We onderkennen de huidige spanning tussen landbouw en de kwaliteit van natuur, milieu, bodem en het watersysteem. Landbouw en natuur moeten elkaar versterken, waarbij landbouwgrond zo veel mogelijk wordt behouden. Hiervoor zijn gezonde agrarische bedrijven nodig die hun investeringen kunnen baseren op reële en volwaardige verdienmodellen, met name op de lange termijn.

⁹ Energiehubs zijn slimme energiesystemen, waar vraag, aanbod, opslag in een lokaal netwerk aan elkaar zijn verbonden, waardoor het grotere netwerk minder wordt belast.

De uitdaging is het koppelen van een duurzaam toekomstperspectief voor de Friese landbouw aan de doelen voor natuur, water en bodem, en klimaat. Door (technische) innovaties, veranderingen in bedrijfsvoering, nieuwe bedrijfstvormen en verdienmodellen, zal de landbouw deze transitie kunnen maken. In het Frysk Plan Landelijk Gebied (FPLG) werken we dit samen met de sector uit in maatregelen per gebied. Voorwaarde is dat agrariërs een structurele en volwaardige vergoeding krijgen voor groenblauwe diensten.

Voor het verbeteren van natuur richten we ons op het versterken van bestaande natuurgebieden; we koppelen deze aan een groenblauw netwerk in het agrarisch gebied. In het FPLG vullen we dit in. Daarnaast kan bij verschillende ontwikkelingen, ook in bebouwd gebied, de biodiversiteit versterkt worden. Bij de actualisatie van de POVI zullen we beoordelen of deze gebiedsgerichte aanpak ondersteund kan worden door een agrarisch ontwikkelperspectief¹⁰: een toekomstbestendige indeling van landbouwgebieden, in relatie met natuur en de mogelijkheden van bodem en water. Zo'n perspectief kan bestaan uit:

- Gevarieerde ontwikkelmogelijkheden voor agrarische bedrijven per deelgebied. De meest bruikbare landbouwgronden¹¹ kunnen een planologische bescherming krijgen. Naast gangbare sectoren kan het ook gaan om nieuwe vormen van landbouw;
- Kansen voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer (groenblauwe diensten) en natuurinclusieve landbouw, waaronder weidevogelgebieden. Hieronder valt het verbinden van bestaande en nieuwe landschapselementen tot een groenblauwe dooradering van het landelijk gebied. Dit in combinatie met maatregelen voor klimaatadaptatie;
- Maatregelen voor het beschermen van natuurgebieden die kwetsbaar zijn voor stikstof en/ of verdroging. En maatregelen voor een meer natuurlijke inrichting van de beekdalen op de zandgronden;
- Het benoemen van de gevolgen van een planologische bescherming van agrarische gronden voor andere vormen van ruimtegebruik, zoals duurzame energieopwekking, verblijfsrecreatie en hergebruik van boerderijen.

Zo'n agrarisch ontwikkelperspectief kan een hulpmiddel zijn voor het FPLG om de doelen voor landbouw, natuur, klimaat en water per gebied in te vullen.

Bij het klimaatbestendig maken van onze provincie ligt de nadruk op het vasthouden van water. Hiervoor is meer ruimte nodig, bijvoorbeeld voor bredere sloten en het meanderen van beken. Bij veel neerslag zal daarnaast extra (tijdelijke) ruimte voor waterberging moeten zijn (gemiddeld 150 ha p/j), waaronder uitbreiding van de Friese boezem.

Met Fryslân Klimaatbestendig 2050¹² (FK2050) hebben we meer inzicht in welke maatregelen waar nodig zijn. Deze maatregelen lijken ruimtelijk goed in te passen in de zand- en kleigebieden van Fryslân¹³. In deze gebieden blijven goede condities voor landbouw aanwezig.

Het laaggelegen veenweidegebied is een sleutelgebied voor het klimaatbestendig maken

¹⁰ Conform Advies J. Remkes, Wat wel kan; Uit de impasse en een aanzet voor perspectief, 5 oktober 2022.

¹¹ Hiervoor worden nog uitgangspunten opgesteld. In principe gaat het om gronden die geschikt zijn voor landbouw op basis van fysische, chemische en biologische eigenschappen waarbij het gaat om maximale gewasopbrengst bij minimale belasting van milieu en minimaal gebruik van hulpmiddelen.

¹² Een gezamenlijke visie van Wetterskip Fryslân en provincie Fryslân op wat er nodig is om Fryslân klimaatbestendig te maken en bij een veranderend klimaat leefbaar te houden (op 18 juli 2023 door het Algemeen Bestuur van Wetterskip Fryslân vastgesteld; op 20 juni 2023 door GS vastgesteld).

¹³ Zoals het verondiepen en verbreden van watergangen, verflauwen van taluds, het verhogen van grondwaterstanden en robuuste zoetwaterlenzen.

van Fryslân. En voor de beschikbaarheid van zoet water in onze provincie. Ook is het een belangrijk gebied voor de doorvoer van water in droge perioden naar Groningen en Drenthe. Aandachtspunten hierbij vormen:

- het geven van voldoende tegendruk om verdroging/ kwel vanuit de hogere zandgronden/ Drents Plateau en diepe verzilting vanuit de kust te beperken;
- het wegsijpelen van water uit het zuidelijk veengebied van Fryslân naar de Noordoostpolder.

Het veenweidegebied is tegelijk een belangrijk landbouwgebied. We zetten in op behoud van de landbouwfunctie en op meer gerichte peilvakken die bijdragen aan een minimale bodemdaling en beperking van CO₂ uitstoot. Met het Veenweideprogramma 2021-2030 voeren we gebiedsgericht maatregelen uit. Deze maatregelen richten zich nu vooral op gebieden met dik veen (> 40 cm). Bij het actualiseren van de POVI en het Veenweideprogramma zullen we beoordelen of ook voor dun veen (< 40 cm), beekveen en klei-op-veen maatregelen nodig zijn en welke ruimtelijke gevolgen dit heeft.

Om in de toekomst voldoende drinkwater uit grondwater te kunnen winnen is reservering van strategische grondwatervoorraden nodig¹⁴. Dit kan gevolgen hebben voor ander gebruik, boven- en ondergronds, zoals geothermie, ondergrondse opslag en delfstoffenwinning. Deze ondergrondse voorraden zijn aangegeven in het Regionaal Water Programma 2022-2027. Momenteel voeren we een Plan-MER uit om deze gebieden af te wegen en op te nemen in de provinciale Omgevingsverordening.

De ruimte op de Waddeneilanden is beperkt. De waardevolle natuur stelt bovendien behoorlijke beperkingen aan wonen, werken, recreëren en voorzieningen. Voor de leefbaarheid en vitaliteit van de Waddeneilanden willen we kijken of we met meer maatwerk per gebied de beschermingsregels voor natuurgebieden kunnen toepassen.

Voor toekomstige dijk- en duinversterkingen op de eilanden zal ruimte gereserveerd worden; bescherming van het kustfundament vormt hier onderdeel van. Verder zal de beschikbaarheid van zoet water en drinkwater, met name in de zomer, op de eilanden extra aandacht vragen. Voor het behoud van de zoetwaterbellen in de duinen is vernatting van de duinen en de binnenduinrandzone nodig; dit geeft nattere omstandigheden voor recreatie en landbouw.

Natuur, landbouw, water en bodem-Agendapunten Nu en straks (tot 2030/ 2035)

- *Ruimtelijk vertalen van een agrarisch ontwikkelperspectief in relatie tot de maatregelen in het FPLG.*
- *Afwegen en ruimtelijk vertalen van de maatregelen voor het versterken van de Natura 2000-gebieden, en voor realisatie van de regionale VHR-doelen.*
- *Per beek(dal) bepalen welke maatregelen voor beekdalherstel reëel zijn en welke zones en inrichting daarbij passen.*
- *Afwegen en ruimtelijk vertalen van de maatregelen van FK2050 (Friese vertaling WaBoS-brief) voor héél Fryslân, met accent op het veenweidegebied en specifiek de maatregelen voor dun veen, klei-op-veen en beekveen. Hiervoor is nog meer inzicht in het noordelijk (grond)watersysteem nodig.*
- *Onderzoeken waar en hoeveel ruimte voor waterberging op welke termijn en in welke vorm aanvullend nodig is.*

¹⁴ Daarnaast zal gebruik van hemelwater i.p.v. drinkwater voor laagwaardiger toepassingen nodig zijn om een gesloten waterbalans te kunnen bereiken.

- *Zoeken naar nieuwe strategische grondwatervoorraden en bescherming hiervan t.b.v. de toekomstige drinkwatervoorziening.*

2.1.2 Natuur, landbouw, water en bodem- Later (tot 2050 e.v.)

Sommige gebieden kunnen op de langere termijn minder geschikt worden voor de reguliere landbouw, met name als gevolg van klimaatverandering. Voor landbouw zal echter voldoende ruimte beschikbaar moeten blijven. Agrariërs zullen meer aan natuur-, water-, en landschapsbeheer (groenblauwe diensten) gaan doen als ze hiervoor voldoende vergoedingen krijgen.

De noodzaak om gebiedseigen water vast te houden neemt toe. Nieuwe vormen van waterconservering zullen tijdens droge perioden moeten voorzien in voldoende water van goede kwaliteit voor landbouw, natuur en andere functies. Dit zal meer ruimte vragen.

Behoud van veen blijft op langere termijn belangrijk om het zoete water vast te kunnen houden (sponswerking) en tegendruk. Het gebiedsgerichte maatwerk zal geïntensiveerd moeten worden om landbouw in het veenweidegebied te kunnen behouden, bijvoorbeeld met onconventionele maatregelen zoals ophogen en optoppen. We zullen beoordelen wat een eventuele verdere vernatting betekent voor bestaande functies en mogelijke nieuwe functies. Hierbij betrekken we de laagst gelegen, diepe veenpolders en hun potenties voor waterconservering.

Natuur, landbouw, water en bodem- Agendapunten Later (tot 2050 e.v.)

- *Afwegen en ruimtelijk vertalen van de maatregelen FK2050 op de langere termijn voor héél Fryslân, met aandacht voor dik veen (> 80 cm) in het veenweidegebied en voor de diepe veenpolders, in relatie tot huidige en nieuwe functies.*
- *Afwegen of aanvullend ruimte nodig is voor waterconservering/ waterbuffers (als onderdeel van FK2050 en RWP).*
- *Beoordelen ruimtelijke gevolgen van peilverhoging en meer peilfluctuatie in het IJsselmeer voor buitendijkse natuur-, recreatie-, en bedrijventerreinen langs het IJsselmeer.*

2.2 Perspectief ordenende netwerken voor energie en (circulaire) economie

2.2.1 Ordenende netwerken- Nu en straks (tot 2030/ 2035)

We zetten stevig in op de omschakeling naar een fossielvrije energievoorziening en een circulaire economie. Dit vraagt ruimte, zeker zolang er parallel daaraan nog een lineaire en fossiele economie in werking is. Onze toekomstige energievoorziening zal meer zichtbaar en meer decentraal worden. Voor een circulaire economie zijn geschikte netwerken nodig en locaties voor het produceren, verwerken, repareren en circuleren van hernieuwbare grond- en hulpstoffen.

Voor de invulling van onze RES 1.0 tot 2030 (nog 300 ha zonne-energie op basis van lokaal maatwerk) geldt de zonneladder: eerst zon op daken, parkeerplaatsen, overhoeken, en in combinatie met andere functies, zodat landbouwgronden kunnen worden ontzien. Daarnaast houden we rekening met de productie van groen gas t.b.v. de warmtetransitie in met name oude wijken, en in delen van het landelijk gebied waar warmtenetten en elektrische warmtepompen niet haalbaar zijn. We zijn tegen nieuwe winningen van olie en gas vanwege het risico op schade door bodemdaling en de effecten op het bodem- en watersysteem en woon- en leefmilieu.

Netcongestie is in Fryslân een groot probleem. Met de netbeheerders zijn we in overleg over vernieuwing en verzwaring van het elektriciteitsnet met bijbehorende voorzieningen zoals extra schakel- en onderstations¹⁵. Deze zullen op de goede plekken terecht moeten komen. Gelet op de grote spreiding ervan vraagt dit om een goede afweging van functionaliteit en omgevingskwaliteit.

Anderzijds is het van belang om bij ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig vraag en aanbod van energie af te stemmen. Bij het plannen van nieuwe woonwijken en bedrijventerreinen zal ook de energievoorziening beoordeeld en afgewogen moeten worden.

Onderdelen van de nationale energiehoofdstructuur zullen in Fryslân een geschikte plek moeten vinden, zoals een nieuwe 380 KV-hoogspanningsverbinding en de waterstof backbone. Dit moet volgens ons zorgvuldig gebeuren. De effecten op water en bodem, woon- en leefmilieu, natuur en landschap zullen meewegen; koppelkansen met andere opgaven en kwaliteiten worden zoveel mogelijk benut. We zullen hiervoor onze inbreng leveren in de betreffende plannen en projecten van het Rijk.

Tegelijkertijd werken we actief aan een betrouwbaar en betaalbaar provinciaal energiesysteem. Met het Rijk kijken we waar het nationale en provinciale energiesysteem gekoppeld kunnen worden. En of zulke knooppunten kansen bieden voor clusters van circulaire bedrijvigheid waar uitwisseling van energie, grond- en hulpstoffen plaatsvindt.

Fryslân heeft een goede positie in de circulaire economie, met o.a. Omrin/ Circular Valley en plastics, Wetsus en een sterke innovatieve agrosector. De ontwikkellocaties zijn aanwezig om deze positie te verstevigen. De vaarwegen en havens kunnen een belangrijke rol vervullen in de bijbehorende goederenstromen¹⁶. In een provinciale Havenvisie werken we dit uit. We onderzoeken potenties voor clustering van circulaire bedrijfsactiviteiten. Dit zal naast fysieke ruimte ook milieuruimte voor bedrijven vragen. Vooral de knooppunten in de netwerken van energie en grondstoffen zijn kansrijk. Onze kennisinstellingen/ kenniscampussen¹⁷ kunnen een belangrijke rol spelen in het verder ontwikkelen van Fryslân tot een toonaangevende circulaire hotspot van (inter)nationale betekenis.

Als onderdeel van een circulaire en digitale economie, waarin leveringszekerheid van vitale goederen is geborgd, zal vestigingsruimte nodig kunnen zijn voor grootschalige bedrijvigheid¹⁸. We reserveren ruimte voor zulke bedrijvigheid als dit aantoonbaar regionale meerwaarde voor Fryslân oplevert en bijdraagt aan brede welvaart. We hebben een eerste inventarisatie van mogelijke zoekgebieden¹⁹. Er zal nog een nadere locatiekeuze plaatsvinden. De ondergrond van water en bodem vormt hiervoor het startpunt. Ook hergebruik van bestaande locaties is in beeld.

De hoofdinfrastructuur van Fryslân (wegen, spoorwegen, vaarwegen) is voorlopig op orde, behoudens de externe treinverbinding (Lelylijn). Hieruit volgen geen nieuwe ruimteclaims, behalve voor het oplossen van knelpunten (o.a. (spoor)aquaducten Van Harinxmakanaal en Skarsterrien, N354 Sneek). Het accent ligt voor ons op:

¹⁵ In het PMIEK 2023-2025 Fryslân wordt in ieder geval de uitbreiding/ bouw van 10 onderstations voorzien; in 2024 werken we dit met onze partners in de provinciale Energievisie verder uit.

¹⁶ De waterwegen liggen er al en ze hebben nog veel capaciteit voor vervoersstromen; zo is de huidige bezetting van het Prinses Margrietkanaal nog slechts 4%.

¹⁷ Zoals Waterinstituut Wetsus, Dairy Campus, University Campus Fryslân en Energiecampus in Leeuwarden, Innovatiecluster HTSM Drachten, Circular Valley Heerenveen/ Omrin.

¹⁸ Bedrijven > 3 ha, zoals logistieke centra, distributiecentra, grootschalige verwerking en recycling van circulaire grondstoffen, en datacenters (m.u.v. hyperscale datacenters > 10 ha).

¹⁹ Onderzoek STEC-groep naar mogelijke zoekgebieden voor faciliteren grootschalige bedrijvigheid.

- optimaal gebruik van de bestaande infrastructuur, o.a. door de inrichting af te stemmen op nieuwe verkeers- en vervoerstechnieken. En door het realiseren van aantrekkelijke vervoerhubs, zo mogelijk te combineren met groene energiehubs en hubs voor voorzieningen.
- versterken van de relatie tussen mobiliteit en ruimtelijke ordening, waardoor functies profiteren van goede bereikbaarheid en meer gebruik wordt gemaakt van de fiets, het openbaar vervoer, vaarwegen of combinaties van vervoersvormen;
- mobiliteitstransitie naar schoon, duurzaam vervoer. De laadinfrastructuur zal hierop afgestemd moeten zijn;
- toekomstbestendige oplossingen voor de bereikbaarheid van de Waddeneilanden.
- inzet op Lelylijn.

Ordenende netwerken - Agendapunten Nu en straks (tot 2030/ 2035)

- *Inpassen van de leidingtracés als onderdeel van het nationaal energienetwerk, te integreren tot één provinciaal energiesysteem.*
- *Ruimte reserveren voor grootschalige bedrijfsvestigingen (kavels > 3 ha) met regionale meerwaarde.*
- *Gebiedsspecifiek: Ruimtelijke consequenties betrekken van afweging toekomstbestendige vaarroutes en veerhavens Waddeneilanden, specifiek voor Ameland.*

2.2.2 Ordenende netwerken- Later (tot 2050 e.v.)

Tussen 2030 en 2050 zal de volledige overschakeling op hernieuwbare energie gerealiseerd moeten worden; een opgave van maar liefst ca. 7-11 TWh (bij een besparing van 5 TWh). Deze grote klus doen we samen met onze partners van de Friese Energietafel (FET)²⁰ en verschillende partijen in de mienskip. Ook de komst van de Lelylijn zal een rol spelen. De elektriciteitsvraag zal toenemen, evenals de behoefte aan alternatieve warmte-oplossingen via groen gas, aardwarmte, aquathermie en waterstof. Het potentiële ruimtebeslag hiervan is groot²¹. Daarnaast zal het opslaan, transporteren en conversie van energie ruimte vragen. De uitdaging is om het ruimtebeslag slim te combineren met andere opgaven, met oog voor water en bodem, natuur, milieu, landschap, (wereld)erfgoed, woon- en leefmilieu²². In onze POVI staan hiervoor al afwegingsprincipes. Bij de actualisatie van de POVI willen we een stap verder gaan en meer sturen op keuzes voor locaties en inrichting.

In 2024 wordt een provinciale Energievisie²³ opgesteld. Deze zal inzicht geven in de voor Fryslân meest geschikte energiemix en wat dit kan betekenen voor de ruimtelijke inrichting. We bepalen met onze partners van de FET wat de gewenste verhouding is tussen decentrale en centrale energieopwekking en de gewenste ruimte voor maatwerk van onderop. Verder geven we inzicht in de rol van bovengrondse en ondergrondse opslag van energie.

Wanneer meer energie dan voor de eigen behoefte wordt opgewekt, zal nog meer ruimte nodig zijn. Meer produceren dan voor de eigen behoefte kan echter extra inkomsten en nieuwe

²⁰ Het samenwerkingsverband tussen Friese overheden, Friese netbeheerders en Friese Energie Alliantie (FEA).

²¹ Indicatie ruimtebeslag van duurzame opwekking van 9 TWh (bij huidige technieken): 90.000 erfmolens, of 1.150 windmolens met tiphoogte 100 m, of 600 windmolens met tiphoogte 180 m (windpark Fryslân = 90 windmolen met tiphoogte 180 m), of 215 windmolens met tiphoogte 260 m (vergelijkbaar met grootste molen op de Maasvlakte), of 9.500 hectare aan zon.

²² Hierbij maken we o.a. gebruik van het rijksprogramma Mooi Nederland, Handreiking Energie.

²³ De partijen van de Friese Energietafel werken hier gezamenlijk aan.

economische dynamiek opleveren. Een voorbeeld is het potentieel van Fryslân voor productie van groen gas en mono-mestvergisting. Wanneer dit goed geregeld wordt, is een deel van de opbrengsten in te zetten voor het realiseren van andere provinciale opgaven.

De Lelylijn kan de backbone worden voor economische structuurversterking, de verstedelijkingsopgave en de verbetering van bereikbaarheid en leefbaarheid. Op vier schaalniveaus moet de Lelylijn een doorslaggevende rol vervullen:

1. Verbinden van (stedelijke) regio's, inclusief internationale verbinding naar Duitsland en Scandinavië. Fryslân en Noord-Nederland als geheel kunnen hierdoor van meer stedelijke dynamiek profiteren.
2. Verbinden van de steden in Noord-Nederland tot een sterk stedelijk netwerk. De Lelylijn kan ervoor zorgen dat de daily urban systems van steden in Noord-Nederland sterker met elkaar verweven raken. Door het intensief benutten van de ruimte rondom de toekomstige halteplaatsen worden de vervoerscapaciteiten maximaal benut;
3. Verbinden van het platteland met de steden in Noord-Nederland. De Lelylijn vormt de poort naar het platteland en z'n dorpen. Een aanvullende, frequente OV-lijn tussen de F4 steden en omliggende kernen ('rondje Fryslân') kan deze samenhang versterken en bovendien vervoersarmoede verminderen;
4. Verbinden van water, landschaps- en natuursystemen. Naast een zorgvuldige inpassing kan de Lelylijn een investeringsmotor zijn voor transitie in landelijk en stedelijk gebied. De Lelylijn zal klimaatbestendig moeten zijn, volgens de principes van water en bodem sturend. De spoorlijn mag geen beperkingen opleveren voor toekomstig waterbeheer.

Ordenende netwerken- Agendapunten Later (tot 2050 e.v.)

- *Ruimtelijk vertalen van een fossielvrij energiesysteem in 2050 met oog voor ruimtelijke kwaliteit.*
- *Afwegen of duurzame energieproductie zich richt op de provinciale behoefte, of ook meer dan de eigen behoefte produceren.*
- *Afwegen van concentratie en/of clustering van nieuwe en te verplaatsen bedrijven tegen de achtergrond van transitie naar een circulaire economie.*
- *Verkennen van mogelijkheden voor versterking van de onderlinge verbinding (ontsluitingssysteem) van het stedelijk netwerk Fryslân en haar omgeving.*
- *Kiezen van tracé, en inpassen van de Lelylijn als snelle externe verbinding óf vooral voor interne bereikbaarheid (vertaling van het Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Lelylijn).*

2.3 Perspectief leefbare steden en regio's

2.3.1 Leefbare steden en regio's- Nu en straks (tot 2030/ 2035)

De gemeenten ontwikkelen aantrekkelijke, klimaatbestendige en gezonde woon- en werklocaties. We stemmen de kwantiteit en kwaliteit van onze plannen met hen af en sturen op zorgvuldig ruimtegebruik. Daarbij betrekken we de mogelijkheden in het bestaand bebouwd gebied. Immers, meer dan 90% van de benodigde woningen en werklocaties zijn er al²⁴. Deze zullen voor het grootste deel in de woon- en bedrijfswensen moeten voorzien. Door bestaande wijken en terreinen op te knappen en efficiënter te benutten, kunnen we de ruimte buiten steden en dorpen sparen. Daarnaast zal nog enige nieuwbouw noodzakelijk zijn. Voor de periode 2030/ 2035 zijn hiervoor al verschillende plannen en afspraken gemaakt.

²⁴ De bestaande Friese woningvoorraad omvat bijna 300.000 woningen.

Samen met de Friese gemeenten willen we een regionale bouwstrategie ontwikkelen en opnemen in de POVI. Met zo'n strategie kunnen we gezamenlijk:

- regionale regie voeren op kwantiteit en kwaliteit van woningbouw en werklocaties. Samen met gemeenten willen we zo het woningtekort aanpakken en ervoor zorgen dat voldoende woningen voor de verschillende groepen bewoners op de juiste plekken worden gebouwd;
- de ruimte efficiënt benutten en verrommeling van het landschap voorkomen;
- de mobiliteit beheersen, en waterrobuust bouwen en inrichten borgen;
- natuur, landschap, erfgoed en een gezonde en veilige leefomgeving volwaardig meenemen in de verstedelijkingsopgave.

Samenhang tussen het bestaand bebouwd gebied en nog benodigde uitbreidingen staat voor ons centraal. En we kijken naar het (beter) ruimtelijk benutten van bestaande OV-knooppunten, zoals stationsgebieden. Steden en dorpen worden klimaatadaptief ingericht met meer groen en water en minder verharding.

De ruimtelijke onderdelen van het Ontwikkelperspectief NOVEX-gebied Lelylijn zullen we verwerken in de POVI. Dan gaat het vooral over tracé en halteplaatsen, effecten van betere bereikbaarheid, natuur en landschap. En over mogelijke versterking van het Fries stedelijk netwerk en de positie ervan in het nationaal stedelijk netwerk.

De laatste jaren zien we een toenemende behoefte om erven van (voormalige) boerderijen in het landelijk gebied te benutten voor nieuwe woon- en werkvormen. Bij het actualiseren van de POVI zullen we de mogelijkheden hiervoor afwegen.

Op de Waddeneilanden is het woningtekort nijpend. Er zal creatief gekeken moeten worden naar nieuwe woonruimte op de Waddeneilanden voor starters, ouderen, werkenden, seizoenspersoneel en naar mogelijke nieuwe economische dragers. Daarnaast blijft beheersing van de recreatiedruk op de eilanden een aandachtspunt; dit in relatie tot natuur, landschap, leefbaarheid en bereikbaarheid. Het innovatief combineren en met elkaar verweven van functies, zoals natuur en landbouw, wonen en werken kan een impuls geven aan vitaliteit en leefbaarheid.

Leefbare steden en regio's- Agendapunten Nu en straks (tot 2030/ 2035)

- *Ontwikkelen van een integrale regionale bouwstrategie. Relateren aan positie van het Fries Stedelijk Netwerk in het Nationaal Stedelijk Netwerk.*
- *Afwegen wenselijkheid van nieuwe grootschalige recreatieve (verblijfs)accommodaties en voorzieningen.*
- *Afwegen mogelijkheden voor herbebouwing van vrijkomende (agrarische) erven buiten bestaand bebouwd gebied.*

2.3.2 Leefbare steden en regio's- Later (tot 2050 e.v.)

Het toekomstbestendig maken van onze steden en dorpen blijft ook voor de langere termijn een grote opgave. Samen met gemeenten pakken we het probleem op van verouderde woningen en bedrijfslocaties, rekening houdend met demografische ontwikkelingen. Daarnaast zullen nieuwe woningbouw- en werklocaties nodig kunnen blijven. Woningbouw is in alle kerren naar aard, schaal en karakter mogelijk. Daarbij letten we specifiek op betaalbaarheid, wonen en zorg voor ouderen en op voldoende corporatiewoningen.

De stedelijke en regionale centra zijn belangrijk voor de bereikbaarheid van werk en

voorzieningen, ook vanuit het platteland. In de bouwstrategie zullen we het Fries stedelijk netwerk²⁵ uitwerken. Hierbij kijken we ook naar de regionale centra en overige kernen en naar het nationaal stedelijk netwerk.

Bij de komst van de Lelylijn na 2035 zal er extra vraag kunnen ontstaan naar woningen, nieuwe vormen van bedrijvigheid en dienstverlening. We zullen bepalen waar deze het beste gerealiseerd kunnen worden.

Clustering van circulaire bedrijvigheid zal de positie van Fryslân in de circulaire economie versterken. Dit geldt vooral wanneer dit gebeurt op goed ontsloten plekken in de provincie met voldoende milieuruimte, gekoppeld aan de nationale en provinciale energienetwerken van de toekomst. Er zal rekening moeten worden gehouden met extra ruimte voor circulaire bedrijvigheid²⁶, lokale energieopwekking- en opslag en laadinfrastructuur voor elektriciteit en waterstof c.a. In de Ruimtelijke Economische Ontwikkelstrategie (REOS) leveren we hiervoor bouwstenen aan.

De huidige verhouding tussen inbreiding en uitbreiding van woningbouw is 40% resp. 60%. Met gemeenten bekijken we of een groter aandeel inbreiding haalbaar of wenselijk is; ook mogelijke verdichting van al geplande uitbreidingslocaties en transformatiegebieden is relevant. Op deze manier kunnen we ruimte sparen en tegelijk investeren in de kwaliteit van bestaande steden en dorpen. We onderzoeken of dit ook voor bedrijventerreinen mogelijk is. Op basis van lokaal maatwerk bepaalt de gemeente per kern wat naar aard en schaal haalbaar is.

Nog noodzakelijke uitbreidingen vinden plaats in de vorm van multifunctionele stads- en dorpsranden. Hiervoor formuleren we in de Provinciale Omgevingsvisie uitgangspunten. Nieuwe woon- en werklocaties zijn klimaatrobuust, volgens de principes van water en bodem sturend en FK2050²⁷. In de Omgevingsverordening hebben we regels opgenomen voor waterrobuust bouwen en meerlaagsveiligheid. We bezien of deze actueel zijn.

Leefbare steden en regio's- Agendapunten Later (tot 2050 e.v.)

- *Afwegen mate van concentratie van woningbouw en bedrijvigheid bij en in kernen.*
- *Ruimtelijk vertalen van consequenties van Lelylijn voor verstedelijking.*
- *Bepalen gewenste verhouding tussen inbreiding en uitbreiding.*

2.4 Overkoepelende opgaven

Bij de inpassing van nationale en provinciale opgaven geven we inzicht in hoe deze aansluiten bij de kenmerken en identiteit van een gebied. Hiervoor brengen we de waarden van erfgoed en landschap in beeld en vertalen deze naar ontwerp- en ontwikkelprincipes²⁸. We ontwikkelen een strategie voor de instandhouding van UNESCO-Werelderfgoederen, Rijksmonumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en wederopbouwgebieden. We benutten bij dit alles de inzet en inzichten van het Rijksprogramma Mooi Nederland.

²⁵ De F4-steden Leeuwarden, Sneek, Heerenveen en Drachten.

²⁶ Uit een rapport van CE Delft komt naar voren dat de vraag naar ruimte verplaatst wordt van productiefaciliteiten naar opslag en recyclingactiviteiten. Via o.a. het Rijksprogramma Werklocaties wordt de behoefte aan ruimte van de circulaire economie verder geïnventariseerd.

²⁷ O.a. door het toepassen van het Ruimtelijk afwegingskader klimaatadaptieve gebouwde omgeving en de Landelijke maatlat voor groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving.

²⁸ Hierbij bouwen we voort op de kwaliteiten van de verschillende landschapstypen zoals aangegeven in de provinciale Structuurvisie Grutsk op 'e Romte.

Agendapunten Nu en straks (2030/ 2035), en Later (tot 2050 e.v.)

- *Visie ontwikkelen op integratie van landschaps- en erfgoedwaarden (incl. UNESCO, Rijksmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten bij ruimtelijke opgaven).*
- *Uitwerken van het principe gezond en veilig om een gezonde, schone en veilige leefomgeving te bereiken die uitnodigt tot bewegen en ontmoeten.*

Nationale opgave Defensie

Of en hoeveel extra ruimte voor defensie in Fryslân nodig zal zijn, is nog niet bekend.

Mogelijk kan sprake zijn van verbreding/ intensivering van oefenactiviteiten op de Vliehors.

Voor de luchtmachtbasis Leeuwarden blijven we voor toekomstige ontwikkelingen uitgaan van de huidige geluids- en veiligheidscontouren. T.a.v. de luchtruimherziening zijn de gevolgen voor Fryslân beperkt: het vlieg oefengebied wordt groter, maar er wordt niet extra gevlogen. Bij eventuele extra activiteiten en uitbreiding van militaire (oefen)terreinen, zullen de effecten op natuur, landschap en woon- en leefmilieu beoordeeld en afgewogen moeten worden. Wij zullen deze aspecten en onze kennis en informatie hierover bij het Rijk inbrengen in eventuele planologische procedures.

3 Inzet afspraken tussen provincie Fryslân en het Rijk

Vooruitlopend op de actualisatie van de POVI willen we in het Ruimtelijk Arrangement met het Rijk over de volgende onderwerpen afspraken maken:

Perspectief 1

natuur, landbouw, water en bodem

Nu en straks (tot 2030/ 2035)

- structurele vergoedingen voor groenblauwe diensten. Faciliteren van agrariërs die dit overwegen door het bundelen en vereenvoudigen van provinciale en (inter)nationale regelingen.
- de inzet van het IJsselmeerwater tijdens perioden van droogte (ook afspraken hierover met de provincies Groningen en Drenthe en de andere IJsselmeerprovincies).
- Grotere betrokkenheid van het Rijk bij het gehele Friese veenweidegebied; meer onderzoek naar hoe het noordelijk (grond)watersysteem werkt.

Later (tot 2050)

- grotere betrokkenheid van het Rijk bij het gehele Friese veenweidegebied.
- grotere betrokkenheid van het Rijk bij de diepe veenpolders als onderdeel van het Friese veenweidegebied.
- de mate van afhankelijkheid van het IJsselmeerwater (ook afspraken met de provincies Groningen en Drenthe en de andere IJsselmeerprovincies).
- meewegen van de effecten van peilverhoging en peilfluctuatie in het IJsselmeer voor (diverse buitendijkse) functies langs het IJsselmeer.

Perspectief 2,

Ordenende netwerken voor energie en (circulaire) economie

Nu en straks (tot 2030/ 2035)

- bijdrage die het Rijk kan leveren aan het oplossen van de netcongestie.
- zorgvuldige inpassing van de nationale energiehoofdstructuur en de bruikbaarheid daarvan voor Fryslân.
- de meest geschikte aansluitpunten tussen het nationale en provinciale energiesysteem.
- bijdrage die het Rijk kan leveren aan de bereikbaarheid van de Waddeneilanden (vooral Ameland).

Later (tot 2050)

- financiering van de Lelylijn in relatie tot de opgaven in het stedelijk en landelijk gebied.

Perspectief 3

Leefbare steden en regio's, (nu, straks en later) korte en lange termijn

- structurele financiering van de kwaliteitsverbetering, inclusief herstructurering, van het bestaand bebouwd gebied.

Bijlage 1, Plaat bij het vervolg van de Ruimtelijke Agenda Fryslân

